

REVISTA

DEL

CENTRE DE LECTURA

ANY VIII.

REUS, DESEMBRE DE 1927

Núm. 176.

Coneixences desconegudes

Existeixen unes coneixences que són completament desconegudes i que, amb tot i no saber qui són, ens les posem molt sovint en boca, en parlem com de personatges per tot-hom tractats i fins ens en sentim així com a mig amics, amb tot i no saber ni de qui es tracta. Ens referim als personatges que surten retratats en un proverbi o dita proverbial, els quals gairebé sempre se'ns presenten com a tipus de comparança per a retre alguna qualitat o defecte de la persona de què ens ocupem. Moltes vegades ens hem preguntat qui deuen ésser aquests sortosos mortals que han gaudit de la gràcia d'ésser immortalitzats per un proverbi. Un tema molt suggestiu, de força importància etnogràfica i fins lingüística, és el de fer la biografia dels personatges proverbials, en aquell aspecte que ha arribat a transcendir en el proverbi fins al punt d'ésser el seu nom popularitzat arreu. Aquest tan intrincat, com interessant tema folklòric, ens ha cridat considerablement l'atenció, per la qual cosa ens hem dedicat un xic a la seva recerca. Això ens ha permès de poder arribar, si no a conèixer aquests personatges proverbials, almenys a saber qui eren i quina va ésser la circumstància que els va fer mereixedors d'ésser plasmats en un proverbi. Ara parlarem d'uns quants.

Quan volem pintar a una persona com a molt mentidera, i poc ajustada a la veritat, li diem que *és més mentider que en Calces*. Aquest personatge, presentat com a prototipus dels que senten poc respecte per la veritat, no és altre que l'historiador del segle XVI, en Francesc Calça, que el poble ha corromput en Calces, doctor i llicenciat en múltiples ciències i arts, i que va escriure una història de Catalunya titulada *Cataloniæ, Liber primus*, publicada a Barcelona l'any 1536. El savi doctor no va mirar gaire prim en escriure el seu llibre, tan ple de faules i mentides històriques, que va caure en descrèdit tot seguit d'haver vist la llum, fins al punt que només va sortir el primer volum dels tres que devia tenir l'obra, segons diu el seu autor en el pròleg. Amb tot i ésser l'obra tan dolenta va valer al seu autor una certa immortalitat, segurament molt més que si hagués escrit una història ben fidel, puix no hi ha català que no s'hagi posat el seu nom en boca moltes dotzenes de vegades, i si hagués escrit un llibre savi, molts milers foren els catalans que no en sabrien una paraula.

Quan alguna persona fogosa sent calor en una època o circumstància que no és

pròpia per sentir-ne, i també quan hi ha qui fa ús del vano en moment inoportú, se li sol dir que té *la calor d'en Ramis, que es ventava pel Gener*. S'alludeix al menestral barceloní, en Joan Ramis, sabater, que va anar a les Amèriques i va tornar amb una grossa fortuna, i després del seu retorn tot ho feia sistema americà. El nostre home va concórrer a un dels balls de disfrees de la Patacada, del principi del segle passat, tot vestit d'*americano*, amb un trajo blanc, i barret de palla; no portava careta i dissimulava la seva fesomia amb unes patilles blanques, creient que ningú no el coneixeria. Portava, també, un gros vano de fulla de palma americana, aleshores encara desconeguts a Barcelona, i es passejava sala amunt i sala avall ventant-se magistralment i lluint la seva grossa panxota. Tothom el va conèixer, i sobretot va fer una gràcia inexplicable que en ple Gener es fes vent amb aquella estranya fulla; va ésser la nota sobresortint del ball, i l'endemà tot Barcelona no parlava d'altra cosa, remarcant, com a detall especial, el vano extrany i la calor que devia sentir el personatge, ja que tota la nit no va parar de ventar-se.

Quan una persona no fa cas del que se li diu, i fa la seva sense atendre cap indicació es diu que fa en *Joan de Tarragona*. Aquesta dita té un origen mig històric, mig llegendari, segons la veu popular, puix creiem que històricament no s'ha comprovat. El capità Joan Aldana, que comandava la tropa que, en la batalla de Pavía, va fer presoner el rei de França, Francesc I, era tarragoní. Quan el rei francès, que feia uns dies que havia sortit de París, llençant bravates, es va veure, sense saber com, presoner de les forces de l'emperador Carles V, va entrar en gran desesperament i va dirigir-se al capità de la tropa, oferint-li tot el que la seva boca fos prou per a demanar a canvi de la llibertat; fins tota la França era posada als seus peus, si el deixava anar i li salvava la vergonya de veure's en mans del seu mortal enemic. Però el capità Joan, no va escoltar res i va contestar als precs del rei presoner dient-li que ell estava al servei de l'Emperador Carles i no a les del rei Francesc. Aquest fet, que creiem més llegendari que històric, també ha donat lloc a un proverbi castellà de valor anàleg al català, que diu *llamarse Andana*, corrupció d'Aldana, el cognom del capità català. En català ha pres la dita una valor més nostra, puix nomena l'heroi per en Joan de Tarragona, qualificatiu en tot sentit més íntim que el castellà.

Per a remarcar a una persona la conveniència de seguir un camí recte i de donar a la cosa de què es tracta tota l'importància que en realitat té, és ben coneguda la dita que diu *Bieló, no fem pu...*, pronunciada pel general Prim durant un borrascós debat parlamentari. El gran general formava part del govern i estava sostenint una pluja de durs atacs, que de tot arreu de la Cambra queien al seu damunt. En el més fort del xàfec, el general Baldric s'alça i demana la paraula. Al moment, tota la cambra va esclatar a riure; el gran general de Valls, era molt poc parlamentari, i parlava un castellà infernal, tant que sempre que prenia la paraula tota la cambra esclatava en ampla riota. El general Prim va considerar inoportuna l'intervenció d'en Baldric, que, amb molta bona fe, però amb ben poca traça, enredaria la cosa, en lloc d'apariar-la i, al moment, per un macer, li va enviar un paper escrit. Quan va tocar el torn al general vallenc, tothom esperava amb sensació el que diria, però aquest es va alçar i, en mig de la més gran sorpresa, va dir que renunciava a la paraula. En tota la cambra hi va haver un gest de decepció i, els seus més pròxims, varen voler saber que li havia dit en Prim en

aquell paper que tant radicalment havia canviat l'actitud del general Gabriel Baldric. Aquest no es va fer pregar, i va ensenyar el paper als que l'interrogaven; s'hi llegia la frase que ha esdevingut proverbial: *Bieló no fem pu...* No cal dir que ningú no va comprendre l'extrany significat d'aquell missatge misteriós.

No tots els personatges són reals; també n'hi ha que són fills de la fantasia popular i que tenen el seu origen en una llegenda o rondalla. Quan sabem d'algú que s'ha desfet de bens en vida i, abans de la mort, es troba mancat de recursos solem dir:

*El que sia boig com en Rabassa
que li piquin el cap amb una maça.*

Conta la llegenda que hi havia un vell pagès nomenat Rabassa, que va fer donació de tots els seus bens al seu hereu. Aquest, un cop en possessió del patrimoni, no va tenir pel seu pare les atencions i respectes que per la seva jerarquia i edat li pertocaven. En Rabassa, desesperat, va contar el que li passava a un seu vell amic, i, aquest, li va donar un consell, li va regalar una quantitat en agraïment de velles atencions rebudes i li va, encara, pregar que fes de manera que el fill i la nora i, sobretot el nét, vegessin aquell cabal i que ell el comptés i recomptés sovint, fent per manera que els joves ho vegessin i que els donés la sensació que li restava encara un bon picotí, que s'havia reservat, en fer-los donació. El bon consell fou cregut, i en Rabassa, un dia, davant del nét, va comptar els diners. Aquest, ben aviat, ho va dir al seu pare; el matrimoni va creure que l'avi tenia encara un bon cabal i per por que no el deixés a algú altre, si no era ben cuidat, va tornar a ocupar el cap de taula, i per ell va tornar a ésser el primer plat i el millor tall. En Rabassa, moltes vegades havia parlat d'uns diners que s'havia reservat per la vellesa i encarregava que, quan morís, sobretot regiressin bé la caixa de la seva cambra. Quan el bon jai va cloure els ulls per darrera volta, els seus es varen abocar a la caixa, i, sota de la roba, varen trobar una grossa maça amb un paper que escrit hi deia:

*Al qui sia boig com en Rabassa
que li piquin el cap amb una maça.*

Si aneu a Tossa de Mar us ensenyaran inclús la casa on això va passar, però, amb tot i això, el fet és llegendari i és popular en varies terres. Els valencians diuen:

*Qui donació fassa,
que li zafon el cap en una maça.*

i, amb igual sentit, diuen els castellans:

*A quien haga donación antes de su muerte,
que le den con un mazo en la frente.*

Aquestes variants no personalitzen el fet, però enclouen una igual idea i fins adopten la mateixa fórmula.

Quan ens referim a una persona que ha disbauxat molt durant la seva vida i, abans de morir, té d'aprofitar les engrunes, se li diu:

*Si hagués sapigut el bo que eren pa i nous
encara seria Senyora de Tous.*

Es conta d'aquesta senyora, que era tan llemenca, que només li agradava, per a menjar, el moll d'os de vaca, i que cada dia s'havia de matar una vadella perquè ella pogués menjar. Si bé era molt rica, el seu patrimoni no donava per tant, i davant d'una tant extraordinària disbauxa, va arribar un dia que va quedar absolutament pobre, tant que va tenir d'anar a demanar caritat de porta en porta. Un dia va trucar a la porta d'un molí, en demanda d'almoïna, i el moliner li va donar una llesca de pa i un grapat de nous, i va trobar aquell menjar tant bo i gustós que, amb llàgrimes als ulls, recordant la gran disbauxa que havia fet, va exclamar:

*Si hagués sapigut el bo que eren pa i nous,
encara seria Senyora de Tous.*

D'aquest proverbi n'hi ha altres dues variants, que prenen també un caire personal, que diuen:

*Si hagués sapigut el bo que eren nous i pa
encara seria la Marquesa de Bagà.*

*Si hagués sapigut el que pa i nous era bo
encara seria el Noguer de Segaró.*

El Noguer de Segaró és una pagesia de la Garrotxa, tinguda com a una de les més riques hisendes de Catalunya, de la qual la llegenda en conta molt boniques coses. D'aquests tres personatges se'n explica, si fa no fa, una igual història. Un altre proverbi hi ha també de caire personal, que enlou un igual sentit, però del qual no sabem que hi hagi llegenda, i que diu així:

*Es com la Senyora de cân Dou
que només li agradaven molls de bou.*

Posats a explicar, podríem explicar les facècies d'un gran nombre de personatges proverbials, però fóra això tasca molt llarga i no adequada per un article, i al costat dels personatges, la biografia dels quals, en el punt que ha donat el proverbi, ens és coneguda, hi ha una llarga llista de felços mortals, el nom dels quals ha trascendit en el proverbi, però n'ignorem tota data. L'interès que creiem que pot tenir aquesta curiosa recerca i l'afició que sentim per ampliar-la i completar-la en el possible, ens porta a demanar ajut als nombrosos i valiosos col·laboradors i llegidors d'aquesta important REVISTA, demanant-los que, si coneixen alguna dada referent a algun dels personat-

ges plagiats i retratats en algún proverbí, ens facin la grossa mercè i senyalat favor de fer-nos-la conèixer, així com també si saben algún proverbí de caient personal dels que no estan molt en ús, encara que no sàpiguen el seu origen ni motivació, puix si bé en tenim algunes dotzenes de catalogats, estem molt lluny de tenir-ne una col·lecció ni remotament completa.

Aquest afer, amb i tot ésser als nostres ulls molt interessant, resta encara absolutament inèdit. Ningú no hi ha dedicat unes miserables ratlles, i no se'n troba res d'escrit. Cal, doncs, escorcollar la saviesa vivent en el record del poble, cal preguntar el que, el com i el perquè de tot això que tots sabem i que tots coneixem, sense que ningú no en sàpiga res en concret. I nosaltres, avui des d'aquestes planes, repetim la pregunta molts milers de vegades feta de: sabeu res de les persones que surten citades i al·ludides en els proverbis, sabeu on era càn Pistraus; i quin era el temps de Maria Castanya; i on es trobaven les Calderes d'en Pere *Botero*; sabeu de què ve que es citi el ret de la Sila i el Rector de la Guixa, el Senyor Canons, el Mestre Tites, el Moro Muça, l'Àngela Maria, la Mare del Tano, la Paula dels llaços, Don Pau de les contunflaines, l'ànima d'en Rosega sebes, i el carro d'en Dalmau; i el cavall d'en Petroc, que camina molt i avença poc; i la pipa d'en Llacuma, que quan no hi ha tabac no fuma; i el bou d'en Guitart, que podent fer d'hora sempre fa tard; i el remat d'en Rotllants, que hi havia set ovelles i vuit cans, i de pastors vint-i-dos i de rebadans altres tants; i la dona d'en Batllori, que de dies dorm i de nit gasta oli; i la senyora Caterina, que tot el que veu endevina; i el guany de la Peixfrit, que venia a quatre i comprava a sis; i la ventura d'en Simarró, que es va trobar una bossa buida on hi havien hagut diners; i la mare Sebadilles, que sabia més que nou llevadores; i el delicat d'en Tendre, que el vent de l'aspi encaderna; i en Ramis de Sant Celoni, que Déu ens lliuri d'ell i del dimoni; i del badell d'en Carreres, que les barres li van arribar d'aquí a Mallorca; i de tants altres i altres.

Tota dada que sobre aquest particular se'ns pugui facilitar serà ponderadament agraïda i ben cordialment remerciada, i serà un gra de sorra més, posat a l'estudi de la nostra etnografia.

JOAN AMADES.